

УДК 32.019.5

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v041.2023.17>**В. В. Світла**ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-7787-722X>

аспірантка кафедри політології

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ДЕМОКРАТИЧНА ГРОМАДСЬКІСТЬ ТА СТРУКТУРУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ: ПИТАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ІНТЕРНЕТ-СЕРЕДОВИЩА

Постановка проблеми. В умовах російської агресії проти України зростає значення стійкості демократичних інститутів та укорінення практик демократичної громадської діяльності. Політичне Інтернет-середовище виступає основною ареною, де відбувається публічний вираз громадсько-політичних уподобань та формування кластерів громадської думки навколо актуальних тем, подій та значущих суджень. Динаміка та швидкоплинність цих процесів спонукають до аналізу можливостей та ресурсного забезпечення української громадськості.

Нагальним постає питання орієнтації сучасних громадських суб'єктів, спільнот, рухів та окремих громадян в технологіях та засобах «спотворення» реальності в комунікаційних процесах. Крім ворожої пропаганди, яка прямолінійно транслює упереджені монологічні меседжі, спрямовані на підірив стабільності та розкол українського суспільства, важливими викликами виступають децентралізація та мережева природа політичного Інтернет-середовища. До них додаються віртуалізація політичного порядку денного, відсутність стандартних та дієвих засобів протидії маніпуляціям тощо. Для сучасної української демократичної громадськості важливим елементом стійкості виступає постійне рекрутування нових мотивованих акторів, подальше залучення ресурсів та зростання професійності комунікаційної активності.

Пошук елементів сталості та модернізації демократичного громадського середовища як основного джерела формування громадської думки вимагає відповіді на питання консолідації та співпраці громадських суб'єктів. Також актуалізуються пошук моделей стратегічного комунікаційного впливу з метою імплементації демократичних практик та підходів.

Інституційна спроможність в українському контексті є широким поняттям, яке характеризує рух політичної системи до європейських параметрів дієвості й ефективності. Вона потребує розвитку на основі синхронної розбудови структурних елементів незалежної судової влади, вільної журналістики та проактивної громадськості.

Аналіз публікацій. Сучасні українські науковці активно вивчають структурування гро-

мадської думки в міждисциплінарному контексті. О. Булавченко вивчає розвиток громадської думки в рамках експертного оцінювання одеського регіону як туристичної дестинації [1], С. Іванченко розкриває шляхи формування консолідованої громадської думки в цільових групах [2], А. Мартинов аналізує німецьку громадську думку щодо політичної трансформації в Україні [3], Т. Марусяк визначає методи та форми впливу на громадську думку у сучасному українському суспільстві [4], А. Стадник з'ясовує форми впливу на громадську думку в процесі інформаційної війни [8], О. Хижняк окреслює громадську думку в контексті розгортання колективних соціальних дій в контексті демократичних перетворень [10]. Водночас актуалізується потреба окреслення змісту процесів адаптації демократичної громадськості до нових умов політичної кіберсфери.

Метою статті є виявлення чинників підвищення інституційної спроможності демократичної громадськості в умовах політичного Інтернет-середовища. Завданням статті є окреслення оптимального рівня ефективності демократичної громадськості в рамках процесів політичного Інтернет-комунікації.

Основний зміст. Інституційна спроможність за доби Інтернет виступає суттєвим чинником функціонування політичної системи. Інститути політичного управління та представництва потребують нових якостей, передусім у комунікаційній сфері. Ці риси умовно можна поділити на статичні та динамічні. У випадку перших здійснюється публічна інформаційна презентація (надання офіційної публічної інформації). У випадку других – здійснюються спроби маніпулятивного впливу на громадську думку. В обох випадках демократична громадська думка зазнає перетворень. Як справедливо вважає український науковець Л. Руженко, «у більш загальному контексті громадську думку слід розглядати як комплексну категорію: по – перше як один із проявів масової суспільно – політичної свідомості, що відображає ставлення народу чи певної його частини до влади; по-друге як історично обумовлений і змінений стан громадської свідомості великих груп людей; по-третє як сукупну, особистісну позицію, точка зору пев-

ної структурно-означеної спільності людей на конкретні події, проблеми, рішення державних, політичних, суспільних інституцій» [7, с. 293]. В цьому слід вбачати перші засади кластеризації: виокремлення кластеру реальної (класичної) громадської думки та кластеру «медіа-симуляції» громадської думки.

«Інтернетизація» політичної системи спричиняє перегляд традиційних уявлень щодо стану та статусу громадської думки. Демократична громадськість як агрегат вимог та потреб населення опосередковується політичною кіберсферою, в якій існують актори (або агенти), які мають власні інтереси. Внаслідок цього структурування громадської думки не повною мірою залежить від функціонування класичної (усталеної, традиційної) громадськості. Л. Руженко вірно вказує, що «громадська думка частіше всього – продукт колективної свідомості, проте не кожна колективна думка буває суспільною. Думка групи людей, що виявилися випадково разом, не може претендувати на громадську думку. Її вивчення виступає, мабуть, однією з найважливіших і складних задач соціальної статистики. Тут основне – виділення актуальних проблем, що мають важливе значення в житті народу або окремих соціальних груп. Громадська думка часто служить базою для вироблення рішення значних соціальних або народногосподарських проблем, проблем управління» [7, с. 298].

Поточний етап трансформації сучасної громадської думки потребує з'ясування в контексті інших (попередніх та наступних) пунктів цього процесу. «Інтернетизація» розкидає безпрецедентні умови, які не були чинниками політичного розвитку в минулі періоди розвитку людства. Водночас громадська думка є динамічним утворенням, вона завжди сприймає («засвоює») технологічні перетворення в політичній сфері у першу чергу. Л. Руженко відстоює слушну думку, що «попри існування різних поглядів, подекуди діаметрально протилежних, на сутність громадської думки та її вплив на політичну систему та її інститути громадська думка як феномен масової свідомості виникла, формувалася і розвивалася разом з розвитком суспільства. Вона була і є віддзеркаленням того, що відбувалося у суспільстві, його проявів, нововведень і взагалі розвитку суспільства. Вона є невід'ємною часткою всього цивілізованого населення, її значення важко переоцінити» [7, с. 298]. Однак, слід зауважити, що політичне Інтернет-середовище значно видозмінює класичні підходи до детермінації структури громадської думки.

Інструментальне бачення перетворенням громадської думки в інтересах політичних суб'єктів у сучасний період все ще спирається на традиційні уявлення щодо її інституційного підґрунтя. Водночас «інтернетизація» публічного політичного

простору спричиняє зміну ролей продуцентів та споживачів політичної інформації на основі їх інтерактивної взаємодії. Зазначене відбивається на видозміні соціальних дій. (Про це вказує в своїй статті О. Хижняк [10]). «Інтернетизація» громадсько-політичних взаємодій забезпечує «позачасовість» та «екстериторіальність» політичного дискурсу як смислового «субстрату» громадської думки. Український фахівець з політичної пропаганди Д. Павлов дотримується обґрунтованої позиції, що громадська думка – «це важливі в межах певної соціальної спільноти судження його представників, які, по-перше, посилюють значущість одних політико-владних практик у суспільстві за рахунок інших; по-друге, інтегрують волю суспільства, виступаючи нормативним чинником індивідуальної поведінки громадян» [5, с. 55].

Прийоми та методи впливу на громадську думку з боку політичних акторів формують середовище, яке негативно позначається на стані демократичної громадськості. Політичні сили та влада, які прагнуть створити сприятливе інформаційне поле, ресурсно значно переважають неурядові організації та рухи. Відповідно вони контролюють інформаційний порядок денний. Д. Павлов доречно зауважує, що «в основі ефективного здійснення політичної пропаганди лежать моделі формування громадської думки. Однією із таких моделей є формування громадської думки за допомогою встановлення порядку денного» [5, с. 56]. Тут ми бачимо виклики для інституалізованої демократичної громадськості, які вимагають спроможності протистояти маніпулятивним впливам.

Пропагандистський вплив в умовах Інтернет-середовища на сучасному етапі виступає одним з провідних елементів гальмування демократичної трансформації. Проактивна позиція громадськості може істотно усунути ефект від пропагандистського навіювання. Однак це вимагає фахових навичок діяльності в Інтернет-середовищі. Згідно з Д. Павловим, «використання моделі формування громадської думки через встановлення порядку денного як основи здійснення політико-пропагандистського впливу дозволяє не лише керувати увагою та настановами суспільства щодо пріоритетного вирішення тих чи інших питань політичними силами, але й мобілізувати активні дії громадян на підтримку тих політичних акторів, пропозиції яких виглядають найбільш переконливо чи привабливо у світлі необхідності розв'язання найбільш наболілих суспільних проблем» [5, с. 57].

Інтереси розбудови демократії в Україні вимагають фахового підходу для розуміння інституційного підґрунтя демократичної громадськості та громадської думки. Якщо перше поняття

можна звести до сукупності недержавних неурядових акторів, то друге є набагато більш комплексним. Структурування громадської думки в умовах Інтернет-середовища відбувається також за тематичною ознакою. Маніпулювання порядком денним це вже наслідок існуючої тематичної та предметної сфери медіа комунікації та індивідуалізованих інтерактивних взаємодій громадян. Український фахівець-політолог В. Ярошенко справедливо вказує, що «завдяки діагностично-оцінній, виховній та управлінській функціям, громадська думка, проникаючи в усі сфери життєдіяльності суспільства: виробничу, політичну, правову, етичну, релігійну, моральну, наукову – і виконуючи названі (а насамперед оцінні) функції, є дієвим елементом соціального контролю. Це – публічний вид соціального контролю, що потребує легалізації поведінки людей, подолання анонімності» [11, с. 146].

Фактори впливу на громадську думку з боку політичних акторів та соціальної природи Інтернет-комунікацій остаточно знімають питання про довільність та саморганізаційність процесів її формування. Тому актуальним є виявлення нових ресурсів та перспективних «активів» представництва політичних позицій. Протидія політичній цифровій гегемонії передбачає ресурсне забезпечення громадських гравців та усунення явища «соціальної прокрастинації» індивідуалізованих користувачів громадсько-політичної інформації. В. Ярошенко обґрунтовано називає актуальними наукові дослідження громадської думки та вироблення на їх основі механізмів запровадження дієвого впливу громадської думки на державно-управлінський процес. «Оскільки громадська думка повинна забезпечити баланс між владою і суспільством. У розвинених демократичних системах вона є дзеркалом процесів, що відбуваються в суспільстві. Є своєрідним індикатором, що реагує на подразники суспільного тіла. Також громадська думка становить важливий елемент народного тиску, котрий повинен впливати на політичний процес, аналізувати владні кроки і лобювати народні інтереси», вказує український фахівець [11, с. 149].

Впровадження до порядку денного державотворення пріоритетів самодостатності та саморганізованості громадської думки вимагає суттєвих зусиль. Серед іншого вона вимагає самообмеження держави та політичних акторів щодо контролю над громадською думкою. Також актуальними є нормативні обмеження маніпулювання та поширення фейкових новин. Зазначене потребує консолідації сучасних демократичних сил (див. С. Іванченко [2]). В. Ярошенко аргументовано вважає інституціоналізацію громадської думки «важливим механізмом та індикатором становлення інституту демократичної громадянськості в Укра-

їні. Для цього важливим є створення законодавчої бази, яка б гарантувала обов'язкове систематичне вивчення громадської думки та зобов'язувала владні структури ухвалювати рішення з урахуванням волі та інтересів громадськості» [11, с. 149].

Особливу роль у перспективному звільненні громадської думки від тотального маніпулятивного контролю мають відігравати вільні медіа та окремі ініціативні журналісти. Інтернет-середовище та цифрові технології створюють умови мови безперешкодного поширення справжніх новин, суджень, обґрунтованої експертної аналітики тощо (що видно, зокрема, на прикладі дослідження А. Мартинова [3]). Справа за ресурсної підтримкою спроможних та автономних журналістів та блогерів, зосереджених на громадському порядку денному. Згідно з І. Тонкіх, «принципово нову роль у блогах відіграє комунікативна функція. Інтернет-ЗМІ надають великі можливості двостороннього спілкування з аудиторією завдяки своїй інтерактивності. Інтерактивність передбачає не тільки наявність зворотного зв'язку, а й залучення читачів до співпраці, обговорення нагальних проблем, активної співучасті у процесі виробництва та поширення суспільно значущої інформації, тобто інтерактивність інтернет-ЗМІ перетворює традиційну (односпрямовану) модель комунікації на нову – Web 2.0 (двобічну, інтерактивну)» [9, с. 292].

Отже, структурування громадської думки на основі діяльності демократичної громадськості суттєво ускладнюється внаслідок еволюції інститутів громадянського суспільства. В умовах російсько-української війни автономна та самодостатня громадська думка в Україні слугує запорукою стійкості держави на інформаційному фронті. Однак підвищення якості виразу думок та позиції дії може відбуватися лише внаслідок цілеспрямованої роботи з розбудови інституційної спроможності (див.: О. Петрунько [6]).

Висновки. Таким чином, інституційна спроможність демократичної громадськості в умовах сучасного політичного Інтернет середовища посилюється внаслідок консолідація офлайн- та онлайн акторів навколо провідних демократичних цінностей. В процесі кластеризації громадської думки відстоювання прав громадян та забезпечення публічного представництва їх позиції виступають завданнями, які не можуть втратити актуальності попри опосередкованість викликів діджиталізації.

Також індивідуалізація громадського вибору викликає запитання щодо можливості консолідації традиційних та нетрадиційних громадських інституцій в рамках єдиної онлайн- та офлайн-мережі.

Однак події російсько-української війни засвідчили, що демократична громадськість може бути гнучкою, креативною та пристосованою до швидких змін обстановки. Досвід розвитку

українського волонтерського руху засвідчує, що адаптивні громадські структури можуть бути орієнтованими на цілеспрямоване формування громадської думки, яка буде відображати державницьку та патріотичну позицію, відстоювати інтереси громадян, долати сумніви та викривати ворожу пропаганду.

У такий спосіб з'являється можливість моделювання демократичної громадської думки України на основі кращих світових зразків та з урахуванням провідних вітчизняних практик. Головним елементом спроможності громадськості у формуванні адекватної (неманіпулятивної) громадської думки в українському суспільстві буде вплив на формування порядку денного, який буде відповідати інтересам провідних громадських спільнот.

Література

1. Булавченко О. Розвиток одеського регіону як туристичної дестинації: думка громадськості, бізнесу та публічної влади. Актуальні проблеми державного управління. 2016. Вип. 3. С. 135-140.
2. Іванченко С. М. Шляхи формування консолідованої громадської думки в цільових групах. Проблеми політичної психології. 2014. Вип. 1. С. 267-273.
3. Мартинов А. Німецька громадська думка щодо політичної трансформації в Україні (2012–2015 рр.) Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. 2015. Вип. 15. С. 169-177.
4. Марусяк Т. С. Методи та форми впливу на громадську думку у сучасному українському суспільстві. Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. 2015. Вип. 17. С. 106-114.
5. Павлов Д. М. Громадська думка як об'єкт політичної пропаганди. Грані. 2013. № 12. С. 54-60.
6. Петрунько О. В. Консолідувальний потенціал громадської думки: структурна, динамічна та функціональна складові. Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави. 2013. Вип. 14. С. 12-22.
7. Руженко Л. М. Сутність та підстави класифікації громадської думки. Актуальні проблеми політики. 2013. Вип. 50. С. 292-299.
8. Стадник А. Г. Форми впливу на громадську думку в процесі інформаційної війни. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. 2016. Вип. 69-70. С. 216-223.
9. Тонкіх І. Ю. Журналістські блоги як форма впливу на громадську думку в українських Інтернет-ЗМІ. Психолінгвістика. 2012. Вип. 11. С. 290-297.
10. Хижняк О. В. Громадська думка і розгортання колективних соціальних дій в контексті демократичних перетворень. Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. 2014. Вип. 15. С. 65-72.
11. Ярошенко В. М. Роль і місце громадської думки у процесі становлення інституту демократичної громадянськості в Україні. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер. : Політологія. 2013. Т. 212, Вип. 200. С. 146-150.

Анотація

Світла В. В. Демократична громадськість та структурування громадської думки: питання інституційної спроможності в умовах сучасного Інтернет-середовища. – Стаття.

Розглядається питання значення стійкості демократичних інститутів та укорінення практик демократичної громадської діяльності. Вивчено особливості Динаміка та швидкоплинність цих процесів спонукають до аналізу можливостей та ресурсного забезпечення української громадськості. Встановлено ознаки орієнтації сучасних громадських суб'єктів, спільнот, рухів та окремих громадян в технологіях та засобах «спотворення» реальності в комунікаційних процесах. З'ясовано специфіку віртуалізації політичного порядку денного, відсутність стандартних та дієвих засобів протидії маніпуляціям тощо. У статті застосовуються як загальнонаукові, так і фахові методичні засоби сучасних політичних наук. Зокрема, інституційний аналіз (описує співвідношення демократичної громадськості та векторів політичного розвитку), порівняльний аналіз (порівнює значення та вплив цифрового політичного простору та традиційних інституційних вимірів формування громадської думки). Фахові методи включають системний підхід і метод структурного функціоналізму. Вони допомагають визначити компоненти демократичної громадськості, а також конкретні структурні зв'язки між кластерними підрозділами громадської думки. Увага приділяється сучасній українській демократичній громадськості важливим елементом стійкості виступає постійне рекрутування нових мотивованих акторів. Встановлено пошук моделей стратегічного комунікаційного впливу з метою імплементації демократичних практик та підходів. Доведено, що інститути політичного управління та представництва потребують нових якостей, передусім у комунікаційній сфері. Встановлено, що інтернетизація вказує на безпрецедентні, умови які не були чинниками політичного розвитку в минулі періоди розвитку людства. Розкрито прийоми та методи впливу на громадську думку з боку політичних акторів формують середовище, яке негативно позначається на стані демократичної громадськості. З'ясовано, що проактивна позиція демократичної громадськості може істотно усунути ефект від пропагандистського навіювання. Доведено, що структурування громадської думки в умовах Інтернет-середовища відбувається також за тематичною ознакою політичних обговорень.

Ключові слова: демократична громадськість, громадська думка, кластеризація, демократичні цінності, громадянська активність, публічна презентація, інституційна спроможність, Інтернет-середовище.

Summary

Svitla V.V. Democratic civic environment and the structuring of public opinion: the question of institutional capacity in the conditions of the modern Internet environment. – Article.

The question of the importance of the stability of democratic institutions and the rooting of the practices of democratic public activity is considered. Peculiarities of the dynamics and rapidity of these processes have been studied, prompting an analysis of opportunities

and resource provision of the Ukrainian public. Signs of the orientation of modern public subjects, communities, movements and individual citizens in technologies and means of "distortion" of reality in communication processes have been established. The specifics of the virtualization of the political agenda, the lack of standard and effective means of countering manipulations, etc., have been clarified. The article uses both general scientific and professional methodological tools of modern political sciences. In particular, institutional analysis (describes the relationship between the democratic public and vectors of political development), comparative analysis (compares the importance and influence of the digital political space and traditional institutional dimensions of public opinion formation). Professional methods include a systematic approach and the method of structural functionalism. They help determine the components of a democratic public, as well as specific structural connections between cluster units of public opinion. Attention is paid to the modern Ukrainian democratic public, an important element of stability is the constant recruitment of new

motivated actors. The search for models of strategic communication influence with the aim of implementing democratic practices and approaches has been established. It has been proven that the institutes of political management and representation need new qualities, primarily in the field of communication. It has been established that Internetization indicates unprecedented conditions that were not factors of political development in past periods of human development. The techniques and methods of influencing public opinion by political actors form an environment that negatively affects the state of the democratic public. It was found that the proactive position of the democratic public can significantly eliminate the effect of propagandistic suggestion. It has been proven that the structuring of public opinion in the Internet environment also takes place according to thematic features of political discussions.

Key words: democratic civic environment, public opinion, clustering, democratic values, civic activity, public presentation, institutional capacity, Internet environment.